

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

КАФЕДРА МОВОЗНАВСТВА

КОНЦЕПТ «ГЕРОЙ» У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНЕ СОНЦЕ»

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 451 групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта
(Українська, англійська мова і література)
Освітньо-професійної програми «Середня
освіта (Українська мова і література)»
Зубова Анастасія Андріївна

Керівниця: кандидатка філологічних наук,
доцентка Гайдаєнко І.В.

Рецензент: кандидат філологічних наук,
доцент Загороднюк В.С.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Когнітивна семантика у світлі сучасної лінгвістики	5
1.1. Картина світу в сучасному мовознавстві.....	5
1.2. Концепт як основне поняття когнітивної науки.....	14
РОЗДІЛ 2. Структура та мовне вираження концепту «герой» у романі Василя Шкляра «Чорне сонце»	24
2.1. Типи значень, що формують концепт «герой».....	24
2.2. Лексико-стилістичні функції досліджених мовних одиниць.....	31
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38
ДОДАТОК А	43

ВСТУП

Дослідження присвячене комплексному аналізу концепту «герой», що функціонує у романі Василя Шкляра «Чорне сонце».

У сучасній когнітивній лінгвістиці стрижневим стає поняття «концепт», яке в якості терміна все частіше використовується дослідниками, які займаються проблемами мовного уявлення когніцій (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, К. Ю. Голобородько, О. С. Кубрякова, В. В. Морковкин, Ю. С. Степанов, В. М. Телія, Л. Л. Шевченко) [7; 11; 35; 31; 48; 51; 39; 41].

Актуальність дослідження зумовлюється тісним зв'язком мови з мисленням, що зумовлює необхідність концептуального аналізу мовних засобів, адже мова є вираженням особистості автора, його ідей та їх мовного вираження.

Об'єктом дослідження є мова роману Василя Шкляра «Чорне сонце» .

Предметом дослідження є вербалізатори на позначення концепту «герой» та специфіка їх функціонування.

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб проаналізувати мовні особливості втілення концепту «герой» у романі «Чорне сонце» Василя Шкляра.

Відповідно до зазначеної мети нами було сформульовано такі **завдання**:

- 1) обґрунтувати теоретичні засади витлумачення основних категорій, пов'язаних з картиною світу; розмежувати поняття «мовна картина світу» і «концептуальна картина світу»;
- 2) з'ясувати, які класи концептів на позначення поняття «герой» функціонують у романі Василя Шкляра «Чорне сонце»;
- 3) виділити і описати лексико-семантичні ознаки мовних одиниць на позначення концепту «герой», ужиті в художньому тексті.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання матеріалів на практичних заняттях з дисциплін «Загальне мовознавство», «Лексикології», «Стилістики української мови» у ВНЗ та під час підготовки написання рефератів у закладах середньої освіти.

Джерелами роботи стала збірка Василя Шкляра із трьох оповідок, а саме роман «Чорне сонце».

Робота пройшла **апробацію** на IV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми філологічних та лінгводидактичних студій 3 тисячоліття у студентських дослідженнях з доповіддю «Концепт «герой» у романі В.Шкляра «Чорне сонце».

Структура роботи. Наша робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, актуальність дослідження, його мету і завдання, визначено об'єкт, предмет дослідження.

У **першому розділі** проаналізовано особливості дослідження видів концептів, описано функційно-стилістичні принципи характеристики картини світу, з'ясовано концептуальний аспект вивчення героїчної семантики.

У **другому розділі** висвітлено концептуальний аналіз вербалізаторів на позначення «герой», що відтворюють героїчну семантику у романі, проаналізовано лексико-семантичні ознаки, що відображають мовну картину світу героя у романі.

У **висновках** сформульовано теоретичні узагальнення та результати дослідження вербалізаторів на позначення концепту «герой» у романі Василя Шкляра «Чорне сонце».

РОЗДІЛ 1

КОГНІТИВНА СЕМАНТИКА У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

1.1. Картина світу в сучасному мовознавстві

Картиною світу у філософії, лінгвістиці, психології називається уявлення про світ, відбите в людській свідомості. Інколи використовують синонімічні поняття: «бачення світу», «образ світу», «Світобачення», «сприйняття світу», «модель світу», «образ дійсності», «тезаурус».

Картина світу відтворює «специфіку людини і її буття, взаємодії відносини його з миром, найважливіші умови його існування в світі».

У картині світу відображені головні компоненти людського знання – пізнавальний, моральний, естетичний, яким відповідають сфери: наука, мораль і право, мистецтво. Практика створює картину світу і впливає на неї, регулює поведінку людини.

Історія становлення поняття «картина світу» пов'язана з розвитком фізики на рубежі XIX–XX століть. Термін «картина світу» був уведений Людвігом Вітгенштейнів як термін філософії і логіки в його «логіко філософському трактаті» для позначення системи образів, узаємопов'язано відображають всю сукупність досягнутих наукою результатів пізнання світу [8, с. 327]. Із 60–х років минулого століття проблема картини світу стала розглядатися семіотикою (праці німецького вченого Лео Вайсгербера) при розслідуванні первинних моделюючих систем (мови) і вторинних систем (міфу, релігії, фольклору, поезії, кіно, живопису, архітектури).

Інтерес до мовної картини світу виявився ще в роботах В. Гумбольдта. Одним з основоположників сучасного вчення про мовну картину світу вважається німецький учений І. Гердер.

Вітчизняні філософи (Г. А. Брутян, Р. І. Павіленіс) і лінгвісти (О.О. Селіванова, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанский, В. І. Постовалова,

Г. В. Рамішвили, Б. А. Серебренніков, В. М. Телія та ін.) розрізняють концептуальну та мовну картини світу.

Ми, спираючись на думки В. В. Морковкіна, вважаємо, що протиставлення концептуальної і мовної картини світу не цілком коректно: «Зважаючи на формальні різноплановості, різноскерованості цих термінів. Термін «мовна картина світу» вказує на те, що носієм картини світу є мова, тоді як термін «концептуальна картина світу» вказує на те, з яких елементів складається обговорюваний гносеологічний об'єкт» [48, с. 678]. Поєднання такого протиставлення виявляється також і в тому, що концепти, на думку більшості лінгвістів, є основними одиницями мовної картини світу. Більш прийнятними нам представляється термін картина світу, який у нашій роботі буде вживатися як синонім концептуальної картини світу.

Між картиною світу як відображенням реального світу і мовною картиною світу як фіксацією цього відображення існують складні відносини. Межі між ними здаються хиткими, невизначеними.

Між картиною світу і мовною картиною світу існують відмінності. Світ – це людина і середовище в їх взаємодії. Відображення світу в свідомості, уявлення людини про світ, інформація про середовище і людину – це картина світу. Інформація про середовище і людину, перероблена і зафіксована в мові, – це мовна картина світу [52, с. 275].

Н.Д. Арутюнова вважає, що носієм як картини світу, так і мовної картини світу виступає людина – мовна особистість або певна спільнота. Відповідно будемо говорити про індивідуальні та колективні картини світу [6, с. 20].

У пізнанні людиною об'єктивної реальності полягає створення картини світу. Джерела її формування можуть бути наступними (за В.В. Морковкіним):

а) вроджене знання – на рівні вродженого знання людина не відрізняється від тварини;

- б) знання, отримане людиною в результаті його практичної діяльності – досвід взаємодії людини з природою і соціумом;
- в) знання, отримане з текстів, з якими людина знайомиться протягом свого життя;
- г) знання, вироблене в процесі мислення;
- д) знання, сформоване рідною мовою – «когнітивний спадок, надається їй етносом стартовий капітал» [48, с. 688].

На думку Л. Л. Шевченко, «Картина світу як окремої, так і колективної людини формується на основі всіх перерахованих вище джерел, тобто інформація про світ виходить по різних каналах. Мовна ж картина світу оснований тільки на знанні, навіювання рідною мовою, його одиницями і категоріями. Однак варто враховувати, що будь-яке знання, яким володіє мовна особистість, так чи інакше зумовлено мовою» [41, с. 56].

«Картина світу, – як уважає В. В. Морковкин, – це ментальне утворення, хоча мислення поза мови фактично неможливо, оскільки це одна з іпостасей ментально лінгвального комплексу разом зі свідомістю і мовою. Основні елементи картини світу – інформеми – деякі інформаційні цілісності. Картина світу експонується в мові, в жестах, в зображувальному мистецтві і музиці, ритуалах, речах, етикеті, міміці, модах, способах ведення господарства, технології речей, у соціокультурних стереотипах поведінки людей тощо» [48, с. 687].

«Мовна картина світу – це ментально-лінгвальна освіта, її елементами є концепти, тобто зазначені інформеми. Експонентом мовної картини світу служить етнічна мова» – пише Л. Л. Шевченко [41, с. 56].

Як свідчить вищевикладене, підставою диференціації картини світу і мовної картини світу є фіксованість і представленість інформації в мові.

«Картина світу, вважає В. В. Морковкин, може бути глобальною, загальнолюдською, оскільки містить в собі логіку людського мислення» [48, с. 688]. У цьому сенсі картини світу у всіх людей мають загальні риси, так як людське мислення здійснюється за єдиними законами. Однак у представників

різних епох, різних соціальних, вікових груп, різних областей наукового знання і професій картини світу можуть бути різними. Люди, що говорять різними мовами, можуть мати при певних умовах близькі картини світу, а люди, що говорять на одній мові, – різні. В картині світу взаємодіє загальнолюдське, національне, соціальне і особистісне [47, с. 221].

Мовна картина світу зумовлена етнічною мовою і в ньому репрезентована, отже, вона не може носити глобальний характер, хоча загальнолюдські елементи, безумовно, в ній представлені.

Таким чином, мовна картина світу відноситься до картини світу як приватна до цілого, займаючи при цьому значний простір в картині світу, оскільки знання, вселяється людині рідною мовою, набагато перевершує за обсягом і якісним розмаїттям знання, отриманого з усіх інших джерел, разом узятих [34, с. 2].

Мовна картина світу, поєднуючись з картиною світу і накладаючись на неї, повністю її не покриває. «Мовна картина світу здатна відобразити лише частину «образу світу». Відбувається це з протиріччя між нескінченністю світу і кінцевим числом дискретних одиниць мови. О.С. Кубрякова висловлює думку про вправлення мовної картини світу в концептуальну, як частини в ціле: «Мовна картина світу ... розглядається як важлива складова частина загальної концептуальної моделі світу в голові людини, тобто сукупності уявлень і знань людини про світ, інтегрованої в якесь ціле і допомагає людині в його подальшій орієнтації при сприйнятті і пізнанні світу» [31, с. 230].

О.С. Кубрякова виділяє три зони «впливу мови на формуючі концепти і поняття», тобто зони, в яких проявлено невідповідність концептуального мовного, зображуючи їх у вигляді дотичних, вбудованих один в одного кіл різної величини, різного діаметру. Перша зона відображає безпосередній вплив мови на формуючі концепти і поняття; друга – опосередковане узагальненнями і абстракціями, сформованими на основі властивостей мовних знаків і їх функціонування на основі значень, які видобувають з мовних форм і потім абстрактних, третя зона не має вербального вираження [32, с. 10].

В.А. Маслова вважає, що «концептуальна картина світу більш багатша, ніж мовна картина світу» [37, с. 212]. На доказ приводиться той факт, що концептуальна картина світу може бути представлена за допомогою просторових (*верх – низ, правий – лівий, схід – захід, далекий – близький*), тимчасових (*день – ніч, зима – літо*), кількісних, етичних та інших параметрів.

У процесі пізнання світу людина постійно розвиває, коригує картину світу, і це відбувається досить швидко. Мовна ж картина світу закономірно змінюється повільніше, вона консервативна і довго зберігає архаїчні елементи ранніх картин. Ці елементи є основою для створення нової картини світу, вони в процесі пізнання наповнюються новим змістом. При цьому мовна картина світу здатна утримувати в собі і застарілі, і нові картини світу. На думку В.Б. Касевича, «Виникають розбіжності між архаїчною і семантичною системою мови і тієї актуальною ментальною моделлю, яка дійсна для даного мовного колективу і проявляється в породжуваних їм текстах, а також в закономірностях його поведінки» [27, с. 192]. Такий мовний континуум забезпечує наступність і розвиток мовної картини світу, і концептуальної картини світу.

Об'єктом вивчення лінгвістики все-таки є мовна картина світу, так як її експонентом служить мова. Тому більш детально зупинимося на особливостях мовної картини світу.

Отже, мовна картина світу – ментально-лінгвальне утворення, інформація про навколишню дійсність, відображена в індивідуальній або колективній свідомості і репрезентується засобами мови [34, с. 260].

Особливості мовної картини світу і її природа обумовлені мовою, оскільки мова – найважливіший спосіб формування і побутування знань людини про світ. У процесі діяльності людина пізнає об'єктивний світ і фіксує результати пізнання в слові. Сукупність цих знань, представлених у мовній формі, і є мовною картиною світу, яку називають також «мовний проміжний світ», «мовна репрезентація світу», «мовна модель світу». Однак найбільш часто вживається термін «мовна картина світу» [39, с. 121].

«Величезний виграш людини, що володіє розвиненою мовою, – пише В. Б. Касевич, – полягає в тому, що світ подвоюється. За допомогою мови, яка позначає предмети, вона може мати справу з предметами, які безпосередньо не сприймаються і які не входять до складу його власного досвіду ... Людина має подвійний світ, у який входить і світ безпосередньо розкритих предметів, і світ образів, об'єктів, відносин і якостей, які позначаються словами» [27, с. 192].

У межах мовної картини світу здійснюється зв'язок мови з мисленням, навколишнім світом, культурними та етнічними явищами, а також явищами всередині самої мови. «Мова є система розуміння, тобто, в кінцевому рахунку, світорозуміння; мова і є саме світосприйняття», – писав А.Ф. Лосєв [26, с. 41].

В. М. Телія представляє структуру мовної картини світу як розгорнуте полотно із зображеною на ньому вершиною і з зверненими до неї ділянками, компоненти яких розташовуються за принципом ступеневого звуження. У вершині цього зображення стоїть людина; до цієї вершини звернені дві чільні гілки: «сама людина, його життєдіяльність і її плоди» і «його оточення, сфера його існування». Саме таке первинне членування відповідає сприйняттю людиною самого себе і того, що існує навколо нього і «для нього» [39, с. 125]. Гілки членуються на безліч окремих фрагментів, кожен з яких ділиться на багатокomпонентні ділянки, усередині компонентів існує свій поділ на складові частини відповідно до ієрархії відношень. Так виявляється багатоплощинність, багатофрагментність та ієрархічність мовної картини світу.

К. Ю. Голобородько зазначає: «Мовна картина світу має двоїсту природу. З одного боку, умови життя людей, навколишній їх матеріальний світ визначають їх свідомість і поведінку, що знаходить відображення в їх мовній картині світу; з іншого – людина сприймає світ переважно через форми рідної мови, його семантику і граматику, що детермінує структури мислення і поведінки. Мовна картина світу є суб'єктивним образом об'єктивного світу, вона несе в собі риси людського способу світопізнання, тобто

антропоцентризму, який пронизує всю мову. Мовна картина світу – цілісний, глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини, вона виникає у людині в ході всіх його контактів зі світом» [35, с. 28].

Мовна картина світу виконує дві базисні функції: інтерпретативну, що забезпечує бачення світу, і регулятивну, яка служить орієнтиром людини в світі. Окрім базових виділяються наступні функції: найменування (предметів, ознак, явищ, процесів, відносин, ситуацій, подій і т.д.); експлікації результатів категоризації явищ дійсності; ідентифікації явищ світу; орієнтації в навколишньому світі, соціалізації, віднесення до певної культури, до певного суспільства [24, с. 372].

Кожна природна етнічна мова має особливу картину світу, тобто відображає певний спосіб сприйняття і організації світу. Мовна особистість організує зміст висловлювання відповідно до мовної картини світу, і в цьому проявляється специфічно людське сприйняття світу, зафіксоване в мові.

Наявність специфічних мов призводить до виникнення специфічних мовних картин світу у представників різних народів. Але існують також індивідуальні картини світу, що різняться у різних людей. І це слід враховувати, говорячи про типологію мовних картин світу.

У науковій літературі запропоновано різні типології мовних картин світу. В цілому їх класифікація можлива за трьома критеріями:

1. За суб'єктом (носієм) мовної картини світу.

«Існує стільки картин світу, скільки є спостерігачів, які контактують зі світом» [34, с. 4]. Розрізняються індивідуальні мовні картини світу, або картини світу мовної особистості, і колективні, або «софійні», мовні картини світу. Треба враховувати, що індивідуальні мовні картини світу утворюють у своїй сукупності мовну картину етносу. У той же час етнічна мовна картина світу є позачасовою, постійною, базовою складовою картини світу мовної особистості. Найбільш колективна мовна картина світу – етнічна, але можуть виділятися всередині неї групові мовні картини світу: територіальних,

соціальних, професійних спільнот, а також мовні картини світу дорослих і дітей [43, с. 203].

2. За об'єктом, що відображається мовною картиною світу.

Мовна картина світу завжди відображає об'єктивну дійсність, навколишній світ. Однак у ній може бути представлений або світ цілком, у всьому різноманітті його зв'язків і обумовленість, або фрагмент цього світу:

а) за обсягом відображуваного об'єкта виділяються цілісна, глобальна мовна картина світу – такі міфологічні, релігійні, філософські, загальнонаукові – і локальні мовні картини світу. До останньої відносяться професійні та частонаукові картини світу: фізична, хімічна, біологічна, геологічна, технічна (наукова картина техносфери), соціологічна, кібернетична, математична, інформаційна та ін. У зв'язку з цим говорять про картину мікросвіту, макросвіту, мегасвіту. Відповідно за характером і результатом діяльності суб'єкта-спостерігача, інтерпретатора визнаються раціонально оброблені картини світу (функціональні, інформаційні, теоретикоїмовірні та ін.) і картинно-образні (художні).

б) за якістю відображуваного об'єкта розрізняють наукову і наївну мовні картини світу [44, с. 203].

Наївна мовна картина світу – це знання «звичайної» людини про світ, в якому вона живе і діє, в ній відбивається цілісний «наївний» погляд на світ, це «стихійно складається, закріплене в побутовій практиці уявлення про навколишній світ» [52, с. 275]. Висловлені в ньому значення складаються в єдину для носіїв цієї мови систему світобачення, що включає в себе наївну фізику простору та часу, наївну фізіологію, наївну етику, наївну політологію і т.д. Ю.Д. Апресян підкреслював донауковий характер наївної мовної картини світу, відзначаючи, що вона не збігається з науковою картиною світу, а зберігає в собі архаїчні уявлення, наприклад: *сонце встає, садиться; дощ іде*. Наївна картина світу створюється повсякденним людським мисленням, яке «не здатне глибоко проникнути в сутність предметів і явищ», на відміну від

наукового мислення «зазвичай задовольняється результатами поверхневих спостережень» [4, с. 18].

3. За способами мовної репрезентації (експонентами) мовної картини світу.

Виділяються мовні картини світу, відповідні компонентам загальнонаціональної мови: літературна мовна картина світу і територіально, соціально, професійно обмежені. Можна виділити також мовні картини світу, співвідносні з функціональними різновидами літературної мови.

Відзначаються навіть мовні картини світу окремих ситуацій, лексико-семантичних варіантів багатозначного слова як мікросвітів та ін. [11, с. 780].

Мовна картина світу репрезентується усіма рівнями мовної системи того чи іншого етносу: «Складовими частинами картини світу є слова, формативи і засоби зв'язку між пропозиціями, а також синтаксичні конструкції» [14, с. 220].

Найбільш наочно характер мовної картини світу представлений у лексиці, адже саме завдяки їй можливо «членування» дійсності, виділення в макрокосмі і мікрокосмі окремих об'єктів, на яке націлена увага носія мови [19, с. 226]. Зв'язок картини світу і слова обумовлені безпосередньою спрямованістю лексичної системи до життя суспільства, соціальною спрямованістю, що визначає й інші її специфічні риси: відкритість, проникність, множинність складових елементів.

Визнаючи провідну роль лексики у створенні мовної картини світу, дослідники попереджають про те, що не слід гіперболізувати роль окремого слова в загальному полотні мовної картини світу. Так, Ю.М. Караулов з цього приводу зауважує: «Окреме слово з погляду положення його в ієрархії аналогічно «елементарного об'єкту» і тому, як і атом, «невиразне» на тому рівні, де складається «картина світу», хоча в тому, щоб вважати кожне окреме слово елементом картини світу, немає принципової помилки» [24, с. 372].

З огляду на провідну роль лексики у формуванні мовної картини світу, не слід забувати і про різні тексти, які є «втільниками» мовної картини світу: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні, прислів'я і приказки. Попутно

зауважимо, що в семіотиці всяка форма реалізації картини світу: мовні тексти, соціальні інститути, пам'ятки матеріальної культури – називається текстом [29, с. 269]. Таким чином, мовна картина світу репрезентується як на рівні одиниці мови, так і на рівні різного роду текстів, що трактували розширено.

Картина світу, репрезентуючи світобачення і світорозуміння лінгвокультурної спільноти, визначає менталітет його членів, що виявляється в оцінці ними стану середовища і можливості її зміни, в позиції людини, його ставлення до світу (природі, тваринам, самому собі, до інших людей), в поведінці людини. Відображення світу в людському пізнанні не пасивно, а діяльнісно.

Висловлені в мові значення складаються в якусь єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка імпліцитно властива всій лінгвокультурній спільноті.

1.2. Концепт як основне поняття когнітивної науки

У сучасній когнітивній лінгвістиці стрижневим стає поняття «концепт», яке в якості терміна все частіше використовується дослідниками, які займаються проблемами мовного уявлення когніцій. У найзагальнішому вигляді концепт, на думку Ю.С. Степанова, можна уявити, з одного боку, як «згусток культури в свідомості людини: те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини, і, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [51,с.258]. Вивчення концептосфери мови (термін запропонований Ю. Д. Апресяном) дозволяє виявляти особливості ментального світу того чи іншого етносу, побачити, висловлюючись метафорично, специфіку траєкторії польоту людської думки, отже пізнати культуру народу на різних етапах її становлення [4, с. 20].

Як уважає К. Ю. Голобородько, концепти – розумові образи, які стоять за мовними знаками, означувані мовними знаками, в останній час стали

предметом живої уваги лінгвістів. Поняття концепту, що прийшов із когнітології, виявилось важливим і потрібним для вивчення мови і лягло в основу когнітивної лінгвістики. З концептів складається семантичний простір конкретної мови, а по семантичному простору можна судити про структури знань в їх конкретно-національному переломленні [35, с. 28].

Усю пізнавальну діяльність людини (когніцію), як пише В. В. Морковкин можна розглядати як розвиваючу здатність орієнтуватися в світі, а ця діяльність пов'язана з потребою ототожнювати і розрізняти об'єкти; концепти з'являються для забезпечення операцій цього роду. Для виділення концепту потрібні і перцептуальність деяких явищ, і предметні дії з об'єктами і їх кінцеві результати, і оцінка таких дій тощо, але знаючи роль всіх цих чинників, когнітологи тим не менш не можуть відповісти на питання про те, як виникають концепти, крім як указавши на розвиток утворених смислів в найзагальнішому вигляді [48, с. 688].

А.А. Уфимцева вважає, що найкращий підхід до опису та визначенню природи концепту забезпечує мова [53, с. 287]. При цьому одні дослідники (Ю. М. Караулов, В. І. Постовалова, Б. А. Серебренніков, В. М. Телія та ін.) указують, що в якості найпростіших концептів слід розглядати концепти, представлені одним словом, а в якості більш складних – ті, які представлені в словосполученнях і пропозиціях. Інші вбачали найпростіші концепти в семантичних рисах або маркерах, знайдені в ході компонентного аналізу лексики. Треті вважали, що аналіз лексичних систем мов може призвести до виявлення незначного числа «примітивів» (*хтось, щось, річ, місце* та ін.), комбінацією яких можна відтворити далі весь словниковий склад мови [56, с. 20]. Нарешті, відомий компромісовий погляд поділяють ті науковці, які зауважують, що частина концептуальної інформації має мовну «прив'язку», тобто способи їх мовного вираження, але одиниця цієї інформації представляється в психіці принципово по-іншому, тобто ментальними репрезентаціями іншого типу – образами, картинками, схемами і т.д. [56, с. 21].

Не викликає в учених вагань той факт, що найважливіші концепти кодуються саме в мові. Неодноразово стверджують також, що центральні для людської психіки концепти відображені в граматиці мов і що саме граматична категоризація формує ту концептуальну сітку, ту основу для розподілу всього концептуального матеріалу, який виражений лексично [51, с. 258]. У граматиці знаходять відворення ті концепти (значення), які найбільш суттєві для даної мови.

Для освіти концептуальної системи потрібно припустити існування деяких вихідних, або первинних концептів, з яких потім розвиваються всі інші: концепти як інтерпретаторів смислів весь час піддаються подальшому поясненню і модифікаціям. Концепти репрезентують собою неаналізуючу суть тільки на початку своєї появи, але потім, опиняючись невід'ємною частиною системи, потрапляють під значний вплив інших концептів і самі видозмінюються. Візьмемо, наприклад, таку ознаку, як «червоний», який, з одного боку, інтерпретується як особливість кольору, а, з іншого, дробиться шляхом вказівки на його інтенсивність (пор. червоний, пурпурний, багряний, темно-червоний і т.д.) і збагачується іншими ознаками. Та й саме припущення інтерпретувати різні концепти в інших відношеннях засвідчує про те, що і число концептів і обсяг утримання багатьох концептів постійно піддаються змінам.

Предметом пошуків у когнітивній семантиці, як пише Л.Л. Шевченко часто є найбільш суттєві для побудови всієї концептуальної системи концепти: ті, які організовують саме концептуальну територію і виступають як центральні рубрики його членування [41, с. 56]. Багато поділяють сьогодні точку зору Ю. С. Степанова на те, що головними конститuentами концептуальної системи є концепти, близькі «семантичним частинам мови» – концепт об'єкта і його частин, руху, дії, місця або простору, часу, ознаки тощо [51, с. 258].

А. Вежбицька відзначає: «Поняття концепту використовується широко і при описі семантики мови, бо значення мовних виразів прирівнюються

виражених в них концептах або концептуальних структурах: такий погляд на речі вважається відмінною рисою когнітивного підходу в цілому» [11, с. 780].

Когнітивна наука, або когнітологія, – це незалежна галузь наукового знання, головним завданням якої є вивчення перебігів, пов'язаних з отриманням, обробкою, зберіганням і застосуванням інформації людиною. Це «наука про знання і пізнання, про результати сприйняття світу і предметно-пізнавальної діяльності людей, накопичених у вигляді осмислених і приведених у певну систему даних, які ... складають основу ментальних, або когнітивних процесів» [17, с. 250].

На думку С.Г. Воркачева, «Когнітивна наука – це комплексна дисципліна, яка об'єднує різні галузі знання – психологію, лінгвістику, антропологію, філософію, фізіологію, теорію штучного інтелекту, загальна мета яких – осягнути природу і функціонування людського розуму» [40, с. 400].

Основне поняття когнітивної науки – когніція (когнітивна система) – оцінюється як «сукупність ментальних процесів, що служить цілям обробки надходить ззовні інформації» [45, с. 11]. Когніція містить в собі безліч «блоків»: обробку мовних даних, пам'ять, вирішення проблем, увагу, пошук інформації перцепцію, здатність до розумного уяву та інші, які в когнітивній перспективі розглядаються як взаємозалежні. Таким чином, на відміну від генеративістів, які вважали мову автономним «модулем» людського знання, когнітивісти бачать у ній [мові] спроможність, обумовлену різними когнітивними механізмами і процесами: «... мова впливає на шляху утворення і розвитку понять, а інші види когніції – на засвоєння мови» [47, с. 221].

Відомо, що основною вимогою появи когнітивної науки була новизна ЕМХ (електромагнітна хвиля) і подальший інтенсивний розмах нових комп'ютерних предметів – теорії інформації та моделювання штучного інтелекту, що зробили своєю метою створення програм, здатних розробляти такі самі види операцій, які здійснює людський мозок [29, с. 269]. Привілей аналогії між ментальними репрезентаціями людської свідомості і будовами

комп'ютерної інформації, а також «обчислювальними» операціями, що реалізуються когнітивної системою і ЕОМ (електро-обчислювальна машина), було і залишається одним з найвагоміших етапів у когнітивній науці. Така аналогія, однак, неодноразово спонукає до абсолютизації метафори «Мозок – процесор / інформаційна система» і однобічного, механічного подання про пізнавальні процеси. Як показала когнітологія, мозок людини виявився значно складніше, ніж обчислювальна машина [29, с. 269].

Когнітивна лінгвістика, будучи однією із сформованих частин когнітології, займається аналізом усіх видів взаємодії та взаємовідношення мови і когніції. Як відзначається в дослідженнях (В. З. Демьянкова, О. С. Кубрякова, А. М. Кравченко), звернення когнітології до фактів мови вже на ранньому періоді формування когнітивної науки було неминучим і необхідним, бо мовні форми, відображаючи когнітивні різновиди, є найціннішим джерелом інформації про концептуальну організацію знання в голові людини, «видимий» підхід до невидимої структур нашої свідомості. Саме структури природної мови «об'єктивують те, що вже піддалося когнітивній обробці людським розумом» [24, с. 372].

На сьогодні термін «концепт» широко використовується в багатьох гуманітарних науках: у літературознавстві, філософії, лінгвістиці, психології, культурології. Дослідженню природи концепту в сучасній лінгвістиці приділяється першорядне значення. Будь-яка спроба досягнути природу концепту призводить до усвідомлення факту існування цілого ряду суміжних понять і термінів. Перш за все, це концепт, поняття і значення.

Смисли, якими оперує людина у своїй розумовій діяльності і які відображають його досвід і знання, зберігаються в свідомості у вигляді особливих ментальних структур, які отримали в когнітивній науці назву концептів. Інтерпретація концепту безпосередньо пов'язана з дисципліною, об'єктом якої він стає. Так, когнітивна лінгвістика з'ясовує, як пов'язані концепти з вираженням їх мовними формами. Відповідь на це питання надає інформацію про функціонування когнітивної системи.

Наведемо кілька найбільш поширених визначень поняття «концепт», визначені Л.Л. Шевченко, К.Ю. Голобородько, А. Вежбицькою та В.В. Морковкиним:

1. «Концепт – це змістовна сторона словесного знака, за якою стоїть поняття, що належить розумовій, духовній або життєво важливою матеріальній сфері існування людини» [41, с. 56].
2. «Концепт – це певне уявлення про фрагмент світу або частини такого фрагмента, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, що реалізуються різноманітними мовними способами і засобами» [35, с. 28].
3. «Концепти представляють собою ті ідеальні, абстраговані одиниці, смислами яких людина оперує в процесі мислення. Вони відображають зміст отриманих знань, досвіду, результатів всієї діяльності людини і результати пізнання ним навколишнього світу у вигляді певних одиниць, «квантів» знання. Людина мислить концептами» [11, с. 780].
4. Концепт визначається як «згусток культури у свідомості людини; то, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [48, с. 678].

Як засвідчують формулювання, концепт частина розглядається як одиниця культури, тому вивчення концептів в культурологічному аспекті є вкрай значним для розкриття їх змісту. Культурні концепти – це поняття, які є цінностями культури і виявляються, у першу чергу, абстрактними іменниками типу *віра, радість, закон, любов, добро, зло, доля, творчість*. Н.Д. Арутюнова відзначає, що при всій значущості цих світоглядних ідей для кожного з нас не кожен може пояснити, що вкладає в їх смисл [7, с. 216]. Тому багато понять отримують різні інтерпретації в творах філософів, культурологів, літературознавців; причому кожна з наук створює персональний погляд на той чи інший концепт.

Відомо, що в кожній мові є слова, що позначають культурні факти (специфічні явища культури) і які не мають, тому семантичних еквівалентів в

інших мовах. Так, слова *карате, оригамі, ікебана, бонсай, самурай*, асоціюються з Японією. А, наприклад, *гондола, дождь, спагетті, піца* – ознаки італійської культури; *тореро, корида, фламенко, паєлла* – предмети традиційної іспанської культури. Всі ці лексичні одиниці є екзотичними концептами. Ні у кого не викликає підозри «неперекладання» схожих номінацій на інші мови. Проте А. Вежбицька вважає, що не перекладаються і такі слова, як *смуток, гнів, вульгарність* – в українській мові, *freedom* – в англійській, *angst* – в німецькій, *miai* – в японській. На думку науковця, слова *свобода* і *freedom* є семантично нетотожні: якщо взяти до уваги культурні реалії, які стоять за цими словами, тобто історію, спосіб життя, систему цінностей і т.д. того чи іншого народу, а також специфіку мовного вживання «тотожних в смисловому плані» лексичних одиниць в різних мовах, то розкривається, що смисли, які прийнято вважати співпадаючими, такими не є [8, с. 327].

А. Вежбицька пропонує цікавий спосіб «перевести» такі слова на інші мови, користуючись розробленою нею «Природною Семантичною Метамовою» (ПСМ) ("linguamentalis", «алфавіт людських думок»). Це певна низка фундаментальних вроджених людських концептів (*я, ти, щось, добре, погано, бачити, хотіти, де, якщо, багато* і ін.), Спроможних генерувати інші концепти [11, с. 328].

Елементарні значення (семантичні примітиви), з яких складається Природна Семантична Метамова, вербалізовані у будь-якій мові, самозрозумілі і нерозкладні. Саме така, незалежна від будь-якої визначеної мови метамова необхідно використовувати для зображення і порівняння всіх мов і культур, бо без неї, як вважає А. Вежбицька, люди «приречені на етноцентризм» і будуть відтворювати інші культури і мови через призму своєї власної мови [11, с. 780].

Співвідношення концепту і поняття також піднімає ряд питань, хоча ще нещодавно вони сприймалися як еквівалентні терміни. У науковій мові ці два слова іноді виступають як синоніми. Останнім часом робляться спроби їх

розмежування. Вважається, що концепт і поняття – терміни різних наук. Поняття вживається головним чином в логіці та філософії, а концепт, будучи терміном математичної логіки, останнім часом вживається в культурології та лінгвістиці.

У «Словнику історії української культури» С.І. Побожій пише, що концепт – це згусток культури у свідомості людини; то, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – рядовий, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сам входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [21, с. 184]. Концепти на відміну від поняття не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – об'єкт емоцій, симпатій і антипатій, а іноді і зіткнень. Концепт – головне ядро культури в ментальному світі людини.

За своїм значенням концепти поділяються на структури представлення знань, наприклад: розумові картинки, схеми, фрейми, сценарії, гештальт, між якими складно провести чіткі рамки. У цій класифікації концепт представлений як родовий термін, що має більший рівень узагальненості в порівнянні з його відмінностями. Різноманітність типів концептів зумовлено фактом неоднорідності навколишнього світу.

Розумова картинка (подання) – комплекс образів в колективній, національній або індивідуальній свідомості людей.

Концепт-схема являє собою якусь просторово-графічну призму; такий концепт легко намалювати (*дерево, річка*).

Концепт-фрейм – це багатокомпонентний концепт, набір шаблонних уявлень про об'єкт або явище (*ресторан, магазин*).

Концепт-сценарій (скрипт) носить сюжетний характер, це чітка систематичність епізодів у часі (*відвідування театру, поїздка на метро*).

Поняття (логічно-конструючий концепт) – структура представлення знань, позбавлена чинника образності; такий концепт складається з найбільш загальних, суттєвих характеристик об'єкта (*птах, фрукт*).

Концепт-інсайт реалізує непередбачене розуміння, схоплювання тих чи інших відносин і будови ситуацій в цілому, це – «запакована» в слові відомість про конструкцію, внутрішній устрій або функціонально призначеного об'єкта.

Гештальт – це узгоджене різноманіття особливих явищ у свідомості людини, складна ментальна форма; цілісний образ, що включає чуттєві і раціональні системи, а також динамічні і статичні аспекти об'єкта / явища. У гештальт можуть входити уявлення, фрейми, сценарії і т.д.

Калейдоскопічні концепти – це концепти абстрактних явищ (*краса, совість*); вони також можуть бути представлені однією з названих структур. За такими концептами не закріплено стабільний ментальний образ [24, с. 372].

Концепти також поділяють на національні, групові та індивідуальні (особисті). Комплекс концептів в індивідуальній і колективній свідомості утворює концептосфери окремого носія мови, групи або цілого народу. Ю. Д. Апресян під концептосферою розумів цілісність потенцій, що містяться в словниковому запасі як всієї мови в цілому, так і окремої людини [4, с. 18]. Науковці також визнають існування загальнолюдської (цивілізаційної, загальносвітової) концептосфери, що формується з таких констант людського буття, як *верх - низ, час - простір, чоловіче - жіноче, добро - зло, рух - спокій, земне - небесне, вища - нижча, традиційне - нове, моральне – аморальне* та ін.

Будучи приналежністю окремої людини, особисті концепти оригінальніше і різноманітніше спільних, так як можуть містити неочікувані асоціації, характеристики, які не розділяються даною культурою або соціальною групою (наприклад, концептосфери письменників, поетів, учених). Колективна свідомість і уміння є узагальненням свідомості і досвіду

окремих індивідів, що належать даному соціуму. Цілісність мови підтримується і зберігається шляхом існування єдиної для всього народу концептосфери, яка служить основою для комунікації між членами одного мовного колективу [8, с. 320].

Різноманітність концептосфери національної мови характеризується багатством усієї культури нації – її літературою, фольклором, наукою, образотворчим мистецтвом, релігією.

Концепт як досконала сутність, що визначається у свідомості людини, розглядається в лінгвістиці через засоби мови, які есплікують структури людського знання.

Розглядаючи концепт в лінгвокультурологічному аспекті, науковці підводять під цей термін центральні для цієї суспільності людей поняття, що відрізняються багатством як мовних, так і невербальних засобів їх вираження і високим рівнем деталізації в мові. Основна увага приділяється трьом сутностям концепту: ментальній, культурній і мовній.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ТА МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ГЕРОЙ» У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНЕ СОНЦЕ»

2.1. Типи значень, що формують концепт «герой»

Знання людини про навколишню дійсність і спосіб, яким вона класифікує світ, виражені в її мові; з іншого боку, мова є тим єдиним засобом, за допомогою якого ми можемо проникнути в приховану від нас сферу ментальності, бо вона визначає спосіб членування світу в тій чи іншій культурі. Дослідження мови зближається з дослідженням когніцій (процедур, пов'язаних з придбанням, зберіганням, передачею та виробленням знань). Мова відображає процес пізнання, виступаючи як основний засіб вираження думки. Мова починає сприйматися як шлях, по якому можна проникнути в уявлення людей про світ. У центрі уваги сучасних дослідників виявляється проблема взаємодії людини, мови і культури. Кожній мові притаманний свій спосіб концептуалізації дійсності, який має специфічні національні й універсальні риси.

У лінгвістичній літературі вже з'явилися праці, де пропонуються різні класифікації концептів. Одна з таких класифікацій належить В. І. Карасику: «змістовно всі концепти можна протиставити як параметричні і непараметричні ментальні утворення. До перших відносяться ті концепти, які виступають у якості класифікувальних категорій для зіставлення реальних характеристик об'єктів: простір, час, кількість, якість та ін. До других відносяться концепти, які мають предметний зміст. Одним із найважливіших ознак категоріального статусу концептів є їх автономічний характер, наявність бінарної опозиції як конститутивної ознаки концепту. Непараметричні концепти можна розбити на регулятивні і нерегулятивні. До перших відносяться ті ментальні утворення, в змісті яких головне місце займає ціннісний компонент. Клас нерегулятивних концептів є дуже своєрідним.

Запропоновані в лінгвістичній літературі класифікації менальних одиниць, що відносяться до цього типу... побудовані на основі лінгвістичного і когнітивно-психологічного критеріїв. Поряд з картинками, схемами, сценаріями і іншими різновидами концептів можна виділити лінгвокультурний типаж» [23, с. 383].

М.В. Піменова у статті «Типи концептів і етапи концептуального дослідження» представляє тричленну класифікацію концептів, що утворюють концептуальну систему, способом актуалізації якої, в свою чергу, виступає мова [42, с. 130]. Усі концепти, так чи інакше об'єктивувалися в мові, можуть бути розмежовані за трьома категоріальними класами:

1. **Базові концепти**, до цього розряду можна віднести ті концепти, які складають фундамент мови і всієї картини світу; серед них: 1) космічні концепти (*Місяць, як потопельник, потопав у хмарах* [49, с. 12]); 2) соціальні концепти (*Бути свободним – це розуміти свободу* [2, с. 56]); 3) психічні (духовні) концепти (*Ревнощі не доведуть до доброго...* [12, с. 46]).

2. **Концепти-дескриптори**, які кваліфікують базові концепти; серед них: 1) дименціональні концепти, під якими розуміються різного роду вимірювання (*розмір, обсяг, глибина, висота, вага* та ін.); 2) квалітативні концепти, що виражають якість (*тепло - холод, цілісність - частинні, твердість - м'якість*); 3) кванітативні концепти, що виражають кількість (*один, багато, мало, досить-недостатньо*). Напр.: *Моя душа відчувала холод через розбите серце, і відчувала тепло, бо я приїхала до мами* [16, с. 25]; *Глибина моїх думок* [49, с. 5].

3. **Концепти-релятиви**, що реалізують типи відношення, серед них: 1) концепти-оцінки (*добре-погано, правильно-неправильно, шкідливо-корисно, смачно-несмачно*); 2) концепти-позиції (*проти, разом, між, попереду-позаду (всіх), поруч, вгорі-внизу, близько-далеко, сучасний-старий*); 3) концепт-привативи (*свій-чужий, брати-віддавати, володіти-втрачати; вмикати-виключати*). Напр.: *Треба вміти розрізняти корисні і шкідливі продукти харчування* [12, с. 250]; *Краще кепсько виконати свій обов'язок, аніж добре – чужий* [49, с. 12].

Клас **космічних концептів** (*небо, земля, планета, сонце, зірка, місяць, комета*) включає в себе субкласи: а) метеорологічні концепти (*погода, опади, хмара, гроза, дощ, грім, сніг*); б) біологічні концепти (*людина, птах, звір, комаха, змія, риба, рослина, квітка, дерево, куц, трава, ягода, фрукти, овочі*), побудовані на понятійних опозиціях «живе-неживе», «їстівне-неїстівне», «рукотворне-природне», харчові (*ритуальна їжа, повсякденна їжа, національна кухня*), соматичні (*тіло/плоть, голова, серце, печінка*), перцептивні (*зір, смак, слух, в наївній картині світу передчуття, нюх, чуття та ін.*); в) ландшафтні концепти (*поле, ліс, луг, гай, хащі, бор, тайга, степ, гора, пагорб, озеро, море, річка, океан, дорога*); г) предметні концепти, включаючи артефактні концепти (*будова, завод, фабрика, конвеєр, механізм, інструмент, посуд*). Напр.: *Ти – моя зірка, ти – мій герой...* [49, с. 48]; *Осінній ранок зазвичай починається дощем* [12, с. 68]; *Надійшов лист від сина, матері на серці радісно стає; Органи чуття забезпечують основні види чутливості* [2, с. 32].

Клас **соціальних концептів** утворюють: а) концепт країн (*Україна, Німеччина, Франція, Китай, країна, суспільство, держава*), б) концепти соціального статусу (*еліта, «верхи-низи», селянин, робочий, богатир, правитель (вождь, князь, цар, імператор, генсек, президент), багатий, бідний, ремісник (гончар, тесляр, коваль), інтелігент, вчений, господар, раб*); в) концепти національності (*українець, німець, китаєць, американець, француз*); г) концепти влади і управління (*демократія, диктатура, свобода, воля, анархія*); д) концепти інтерперсональних відносин (*вплив, незалежність, соборність, рабство, підпорядкування, влада, спорідненість; світ, війна*), е) моральні (етичні) концепти (*честь, обов'язок, совість, сором, каяття; користь, лестощі, підлість, зрада, вірність*); ж) концепти занять (*праця, ремесло, лінь, гра, свято, справа*); з) релігійні концепти (*Богоматір, Бог, святий, ікона, месія, пророк*). Напр.: *Перед нами, куди не кинь оком, розкинувся океан* [16, с. 30]; *Мова – головний інструмент комунікації* [12, с. 41]; *Суспільство – це один з факторів, що формує людину* [16, с. 26];

Християнин живе за правилом «жити – Бога хвалити» [49, с. 27]; Совість прокидається, коли соромно [12, с. 65].

Клас психічних (духовних) концептів формують концепти внутрішнього світу (душа, дух): а) концепти характеру (*азартність, терпіння, великодушність, гордість, грубість, довірливість, мрійливість*); б) концепти емоцій (*веселоці, радість, щастя, злість, смуток, страждання, ревності, туга, тривога*); в) ментальні концепти (*знання, розум, думка, пам'ять, уявлення, натхнення, свідомість*). Напр.: *Мене охопила велика гордість за свого сина [49, с. 54]; Молодший брат працює, а нічого не вдіє, ні в чому нема йому талану [12, с. 22]; У всякому ділі є свої майстри і своє, так би мовити, натхнення [2, с. 36].*

Кордони між класами концептів розмиті. Так, соматичні концепти відносяться до класу космічних (біологічних), при цьому частина структур цих концептів представляють їх в ієрархії концептів внутрішнього світу: *серце* – реально існуючий кровеносний орган, при цьому *серце* – втілення характеру (*добре/зле серце*), в наївній картині світу *серце* – орган емоційного переживання (*серцем веселитися/радіти/засмучуватися*). *Совість* – концепт класу соціальних (моральних) і при цьому – класу концепту внутрішнього світу, в наївній картині світу *совість* – втілення конфесійної належності людини (*Міняти віру, змінювати і совість*) і його національності (*Душа християнська, а совість циганська*).

Василь Шкляр – один із найтитулованіших та найулюбленіших письменників країни, «батько українського бестселера», автор знаменитого роману «Чорний ворон», який приніс йому широку славу та найпрестижніші літературні нагороди.

У процесі дослідження у романі «Чорне сонце» нами виявлено низку вербалізаторів концепту «герой». Ми намагалися їх розподілити за класифікацією, запропонованою М.В. Піменовою (базові концепти, концепти-дискриптори, концепти-релятиви), однак у процесі дослідження ми виявили лише один із видів концептів (клас соціальних концептів), що вказує на

концептуальний смисл ГЕРОЙ. Більшість лексем із концептуальним значенням ГЕРОЙ традиційно мають позитивне значення: *азовець, боєць, вояка, патріот, козак*.

Слово АЗОВЕЦЬ, що, на нашу думку, немає прямого значення «герой», однак у контексті чітко простежується думка автора про наповнення цього слова героїчним концептуальним смислом, оскільки його носій боєць, який захищає Батьківщину від загарбників. Одинадцятитомний «Словник української мови» вказує, що *азовець* – «дослідна українська бойова машина підтримки танків, яка позиціюється як танк для ведення бою у міській місцевості; за контекстом – солдат, боєць» [49, с. 21].

У романі «Чорне сонце» В. Шкляр використовує лексему *азовець* на позначення концепту ГЕРОЙ із семантикою соціального статусу: *«Я поверну, – сказав він винувато, знаю, що ти азовець, знайду тебе після всього і поверну, мене тут усі називають Вовчиком, я ще не встиг обрати собі позивний. А як кличуть тебе?»* [55, с. 12]; *«...Їм би де гратися, як оце вони гралися із собакою, їм би, футбольним фанатам, ганяти м'яча, що й робили вони, коли була змога, я ж кажу, геть тобі діти, та, коли я до них підійшов, обидва поздоровкалися по-дорослому, як здоровкаємося всі ми, азовці, не долоня в долоню, а стискаючи руку товариша біля ліктя...»* [55, с. 46]. Зв'язок між бойовою машиною і солдатом ми тут не знаходимо. Використовуючи лексему «азовець», виражену іменником, автор наповнює структуру концепту «герой» різними смислами.

Для концепту ГЕРОЙ було виокремлено такий зв'язок у межах концептуальної основи: ГЕРОЙ є БОЄЦЬ. «Академічний тлумачний словник» подає такі значення цього слова: 1) учасник бою; воїн; 2) солдат, рядовий; 3) у переносному значенні людина, що бореться за здійснення чого-небудь [2, с. 47]: *«Недавно такої честі удостоїлися і ми з Єгерем – дістали по тридцять гарячих (по одному від кожного бійця нашої чоти), щоправда, не на голе тіло, а, спасибі високоповажному товариству, через штани...»* [55, с. 26]; *«Соромно тому, що ми, як останні лінюхи, порушили порядок несення варті,*

коли вночі один **боєць** спить, а двоє чатують...» [55, с. 29]. Ця лексема входить до класу соціальних концептів: концепти соціального статусу, концепти влади і управління.

ВОЯКА. За «Словником української мови», вояка – це той, хто воює, бореться з ворогами; боєць, воїн [49, с. 78]. Ця лексема використовується більше в іронічному значенні. Читачеві може здаватися, що автор декілька разів висміює людей, називаючи їх «вояками». Але, так само, ця лексема використовується з позитивним концептуальним смислом: «У Фрица немає почуття гумору, немає жалю, він усе сприймає за чисту монету, через те й **вояка** з нього добрячий. Пішов якось уночі на вилазку (Фриц любив одинцем воювати), а вранці приніс чотири пари добротних черевиків і похвалився, що вдалося завалити п'ятьох кабанів» [55, с. 79]; «... повів нашу чоту двадцятирічний Гризло з декалогом націоналіста під броником; пішов трохи старший за них Сіроманець, уже, можна сказати, зовсім дорослий «жонатий» мужик, який «працює» на будівництві у Києві, а йому прийшла вже третя повістка із військкомату, х-га-га; пішов сорокасемирічний Маестро, найдосвідченіший **вояка** у нашій чоті, який ще до цього побував на трьох війнах, а бач, підкорявся двадцятирічному студентові Гризлу...» [55, с. 81]; «... там був сам Шухевич, ще не генерал, а вже вищий за маршала, потім Мілан, Чечен, Чек, ішов – ви не повірите – Моцарт, а також Русич, Сидор, Лемко, Макс і Муртень, ішов найпорядніший у світі Негідник і – слова з пісні не викинеш – був там **вояка** з іще химернішим позивним, ніж Негідник, це не хто інший, як наш балакучий донечанин Ленін, з такою куценькою борідкою, як у того більшовицького негідника, але він був із нашої штурмової чоти...» [55, с. 94]. У великих синтаксичних структурах, митець активно послуговується лексемами зі позитивним смислом (*вояка*, власні назви – *Сіроманець*, *Моцарт*, *Русич*, *Гризло* та інші), що характеризують концепт соціального статусу «герой».

Прикметник **добрячий** підсилює конотативну семантику назви головного героя. Наведемо приклад ще одного речення «... повів нашу чоту

двадцятирічний Гризло...», у якому автор повідомляє що є молодий двадцятирічний хлопець, але вже видатний герой, який веде за собою армію воїнів. Автор порівнює хлопця за віком зі *«сорокасемирічним Маестро»*, який побував на до цього на трьох війнах, але зараз іде за молодим і, можливо, недосвідченим молодцем.

Сприйняття героя як взірця, ідеал дає підстави до такого зв'язку: ГЕРОЙ – КОЗАК. «Словник української мови» вказує, що *козак* – це вільний воїн, східноєвропейський найманець; представник військового стану XV-XX століття [49, с. 98]. Узагалі, образ «козака» – це національний герой, який завжди прославляв українську душу, українське слово. У романі «Чорне сонце» В. Шкляр не відходить далеко від цього визначення й уособлює козака як героя: *«Дійшло до того, що ми обмінювали сепарів на патрони. О, то була дуже кумедна історія, товариші генерали, бо замість бойовиків **наші хлопці** назбирали з десяток синюшних бомжів, зодягли їм, як особливо небезпечним злочинцям, мішки на голови і так обміняли. Добре, що сепарську шантрапу ми обмінюємо без затяжних перемовин і дипломатичних штучок. Поки ті роздивилися, кого їм привезли, **наші козаки** були вже далеко»* [55, с. 29].

Аналіз цього уривку виявив негативне ставлення В. Шкляра до представників російської сторони. Так, автор створює антитезу, порівнюючи лексеми *шантрапа* і *козаки*, *сепари* і *наші хлопці*, підсилюючи героїчний зміст цих назв.

«Наші хлопці» виражає героїчну семантику на тлі слова «бойовики». Лексема «козаки», виражена іменником, завжди асоціювалася з величними, сильними духом, мужніми й відданими своїй країні бійцями. Тому і в романі ця лексема має героїчний зміст.

Автор не вживає пряму назву поняття «герой», а відтворює його синонімічними сполуками (*наші козаки, добрячий вояка, боєць* тощо).

Концепти – це одиниці концептуальної системи в їх відношенні до мовних виразів, в них полягає інформація про світ. Ця інформація відноситься до актуального або віртуального стану світу. Що людина знає, думає,

представляє про об'єкт зовнішнього і внутрішнього світів і є те, що називається концептом.

Проаналізувавши види концептів та семантичні групи із концептуальним смислом «герой», ми дійшли висновку, що Василь Шкляр у романі «Чорне сонце» послуговується одним із видів концептів – соціальних. Автор використовує синонімічні сполуки, виражені іменниками, для позначення концепту «герой».

Водночас, для концепту ГЕРОЙ виділено такі зв'язки у межах концептуальної основи: ГЕРОЙ є АЗОВЕЦЬ / ВОЯКА / БОЄЦЬ / КОЗАК. Характеристика сили, мужності, сміливості властиві герою, що створює певну портретизацію цього концепту.

2.2. Лексико-стилістичні функції досліджених мовних одиниць

У відтворенні дійсності, яке дають твори літератури, відповідальну роль виконують спеціальні прийоми образності мови. Вони допомагають письменникові втілити в вербальну форму визначені уявлення про об'єкти і явища, своє ставлення до них. Це завдання виконують не тільки слова і словосполучення, вжиті у прямому значенні, а також слова і фрази, вжиті у переносному значенні, які називають тропами.

Лексико-стилістичний аналіз – це аналіз, при якому розглядається, як образний лад виражається в художній системі твору. Такий аналіз – своєрідний «місток» між лінгвістичним і літературознавчим аналізами: його об'єктом служить текст як «структура словесних форм в їх естетичній організованості» [3, с. 941]. «Лексико-стилістичний аналіз художнього тексту, вивчення особливостей вживання в ньому мовних одиниць допомагають опанувати виразні можливості мови» [9, с. 496].

Вербалізаторами концепту «герой» у романі В. Шкляра «Чорне сонце» виступають такі художні засоби, як епітети, метафори, порівняння, антитези тощо.

Концептуальний аспект «зовнішність» розкрито завдяки таким вербалізаторам:

- Епітети – значення при слові, яке впливає на його виразність, красу її вимовлення [12; с. 640]: *бліде лице, зігнута спина, гостре плече, провалені очі, рило, балакливий рот*. Напр.: «... і Вовчик побіг шукати своїх, і мені не подобалася його **зігнута спина**, не подобалося, як підстрибує автомат на його **гострому плечі**, та й що та могло подобатися, якщо хлопчина вперше ішов до бою, а на ньому не було навіть каски» [55, с. 10]; «... то там неодмінно запримітиш у натовпі **«вайлуватого» хлопчину з рудою бородою**» [55, с. 13].
- Метафори – образний вислів, у якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю [1, с. 6]: *усмішка заграла, гривною до плечей*. Напр.: «Єгер тоді ходив у дешевих китайських кросівках (про берці ми ще й не мріяли), і **ходив** він по-особливому, я б сказав, **по котячому**» [5, с. 12].
- Порівняння – випадок співставлення за одним із параметрів, що є спільним для порівнюваних об'єктів, предметів, явищ, істот [1, с. 8]: *очі великі, мов курячі яйця; худий, мов драбина; червоний, мов помідор; ноги колесом*. Наприклад, уривок про ходьбу бійців: «Ось і до цього фермерського будинку з потрощеними вікнами він зайшов сторожко, **мовби ступав по тонкому льоду**, а за ним почвалав, **як ведмідь у малинник, Сіроманець**» [55, с. 12].

Автор описує зовнішність «сепарів», послуговуючись лексемами з негативним відтінком, зокрема епітетами *ватяне, біснуватому* (разом з іменниками з негативним значенням), які створюють антитезу до концепту ГЕРОЙ, що пронизує увесь твір: «Підійшли до ларька, а там **ватяне рило** сказало, що всьо, пацани, лавку зачинено і, ваще, нехер тут ходити з автоматами» [55, с. 11]; «Потім Єгер пояснював, що хотів вистрілити мимо, на пострах чи попередження, але в темряві схибив, бо стріляв же не зі своєї

СВД, а з акаема, через те промазав і вліпив *біснувату* сепару в ногу» [55, с. 11].

Серед вербалізаторів концепту «герой» на позначення внутрішніх характеристик можна виділити такі концептуальні аспекти: характер, емоційний, фізичний стан.

Концептуальний аспект «емоційний стан» письменник розкриває за допомогою фразеологізмів: «*Можливо, то був страх, який знагла прокидається у твоєму єстві, коли землю й повітря шматують вибухи, та я був певен, що цього разу **волосся на моїй голові заворушилося від чогось іншого***», де виділений фразеологізм означає «дуже страшно» [55, с. 15]; фразеологізм + метафора: «*Кажу ночували, а **ніхто ж не стулив і ока, така тривога тремтіла** в усьому тілі, в кістках, у волоссі, нерви були на межі*», виділений фразеологізм означає «зовсім не спати» [55, с. 19]; фразеологізм + епітет: «*Вони вмостилися спати, а мені раптом **щось темне торкнулося серця***. Буває так – ні сіло ні впало *накотиться безпричинна тривога*» [55, с. 21].

Концептуальний аспект «фізичний стан» митець розкриває за допомогою порівняння: «... ***як марафонець**, що з останніх сил доніс радісну звістку до місця призначення, він мертвий упав головою на стіл і захріп*» [55, с. 26]; метафор: «*Параноя, звичайно, але я покликав його ще подивитися нашу роздягальню, завів туди, де нас ніхто не бачив, і **лівицею зацідив** по його довгобразій фізіономії*» [55, с.100].

Характер героїв змальовано за допомогою епітетів: «... *ми такі блокпости називаємо гніздами, – і сталася там пригода, про яку **соромно** було б навіть згадати, якби не так дивовижа*» [55, с. 21]; «*Я з полегкістю пішов на гніздо, **ковтаючи нудоту**, що підступила до горла. Знав, що зараз Єгер проробить ще одну процедуру, яка мені не подобається*» [55, с. 23].

Відходячи від стилістичних особливостей твору, можна сказати про те, що картину світу концепту «герой» формують 2 види кохання: до живої та неживої істоти.

У романі «Чорне сонце» Василь Шкляр висвітлює любов головного героя до двох осіб: скіфської баби та його коханої жінки. Його ставлення різне, але виражає воно одну емоцію. Наприклад: *«Не скажу я, що закохався у неї з першого погляду, але вразила ця красуня не менше, ніж те мінометне стрільно, що гримнула біля розваленої стайні на фермерському дворі... Вона стояла серед розбомбленого подвір'я гола-голісінька – сама богиня Лада – і всією собою кликала мене до себе. Не можна сказати, що вона аж так уже сяяла вродою – мала трохи обвислі груди, руки тримала складені внизу живота, ніби насамперед хотіла захистити своє лоно, - але її обличчя було загадковішим за усмішку Мони Лізи»* [55, с. 9]. У наведеному уривку «кохання» тлумачиться не як почуття глибокої сердечної прихильності до особи, а більш як захоплення героїзмом, глибока повага, шанобливе ставлення, подяка за порятунок.

У наступному уривку ми можемо спостерігати почуття прив'язаності або сильного інтересу до коханої людини, стосунки між чоловіком і жінкою, викликані прихильністю, або інтимні стосунки між ними: *«Ангелом я називаю свою наречену – і не тільки тому, що обожнюю це небесне створіння, а через те, що вона так зветься насправді. Ангеліна. Ангеліна, погодьтеся, трохи задовге ім'я, тому я її називаю Ангелом... Мушлею Ангел називає мене. Це слово у неї вирвалося тоді, коли я вперше її обняв... Цю горду чорнявку я, звісно, давно запримітив, але щоб отак відразу закохатися чи щось типу цього, то ні... Тут мене пам'ять не зраджує, бо саме тоді в Маріїнському парку – сам не знаю, як воно сталося, – я підійшов до неї, узяв за плечі і пригорнув. Пригорнув і відчув, що її тіло прилягло до мене, даруйте на слові, по всіх пазах. Так, наче природа, яка нас ліпила, знімала мірку з мене і з неї, щоб усе підходило і збігалося тютілька в тютільку»* [55, с. 61].

Щодо мовної картини світу, то можна проаналізувати спілкування «героїв» з «антигероями». Автор вдається до іронії, каламбуру та сатири. Таким чином, він насміхається над «російською стороною», до якої ставиться негативно: *«З маріупольської адміністрації приїжджало два чуваки, то*

відразу витріщилися на емблему «ідея нації» й запитали – а што ета за свастіка у вас нарисована? – Це Гітлер, сказав я. – Він намальований у манері абстракціонізму. Хіба ви не впізнали Адольфа Гітлера?» [55, с. 19]; «Потім мені навіть наснилося, що я стріляю в ту паскудну вітрину з підствольника, голова відлітає, а срака залишається на місці, ніби живе сама по собі, живе своїм окремішнім срачиним життям і власним срачиним розумом» [55, с. 20]; «І хоча в Росії уже новий демократичний президент Пупкін, він з останніх сил намагається придушити визвольні рухи, оскільки цього вимагають 85 % москвитів» [55, с. 103].

Аналіз лексико-синтаксичних функцій, які вербалізують концепт «герой» свідчить про те, що роман насичений епітами, порівняннями, метафорами, які означають позитивні риси до «героїв» і негативні риси «до російської сторони», що пояснюється ідейною спрямованістю твору.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши наукові джерела з теми «Концепт «герой» у романі В. Шкляра «Чорне сонце» та обстеживши художній твір В. Шкляра, ми дійшли таких висновків:

1. Концепт як досконале призначення, що формується в свідомості людини, розглядається в лінгвістиці через засоби мови та есплікуються будови людського знання.
2. Розглядаючи концепт в лінгвокультурологічну аспекті, вчені підводять під цей термін ключові для цієї спільноти людей поняття, що відрізняються багатством як мовних, так і невербальних засобів їх вираження і високим ступенем деталізації в мові. Основна увага приділяється трьом сутностям концепту: ментальній, культурній і мовній.
3. Концептуальним системам властиві мінливість, пов'язана з накопиченням досвіду і придбанням нових знань, і логічність, пов'язана з особливостями процесу побудови концептуальних систем у свідомості.
4. Запропонований нами аналіз концептів не є універсальний. Під час аналізу треба враховувати специфіку художнього тексту.
5. Спираючись на класифікацію концептів М. В. Піменової, ми диференціювали їх за такою структурою: базові концепти, концепти-дискриптори, концепти-релятиви, проте у процесі дослідження ми виявили лише один із видів концептів (клас соціальних концептів), що вказує на концептуальний смисл ГЕРОЙ.
6. Більшість лексем на позначення концепту «герой» мають позитивне значення.
7. Аналізуючи лексико-семантичні функції, ми дійшли висновків, що автор активно послуговується епітетами, метафорами, порівняннями, каламбуром, іронією.

8. Обстеживши ідейну спрямованість твору, ми зрозуміли, що митець використовує позитивну лексику для позначення «героя», а негативну лексику для позначення «антигероя».

Проаналізувавши роман В. Шкляра «Чорне сонце», ми з'ясували мовну картину світу твору персонажів, назви яких несуть у своїй семантичній структурі реалізацію концепт «герой» та описали лексико-семантичні елементи концепту в романі митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С.С. Символ. Литературный энциклопедический словарь / Под.общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. Редкол.; Л.Г. Андреев, Н.И. Бачаров и др. М.: Энциклопедия, 1987. С. 4 – 8.
2. Академічний тлумачний словник української мови: У 4 т. / Яременко В., Сліпушко О. К.: Вид-во «Аконіт», 1998. 941 с.
3. Антомонов А.Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля: Дис.канд. филол. наук: 10.02.19. К.: Высшая школа, 1987. 191с.
4. Апресян В.Ю., Апресян Ю.Д. Метафора в семантическом представлении эмоций / Вопросы языкознания: Вид-во Наука, 1993. № 3. С.16 – 20.
5. Арнольд И.В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб.ст. / Науч.ред. П.Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во С-Петербур. ун-та, 1999. С.6 – 9.
6. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья / Теория метафоры. М.: Наука, 1990. С.18 – 22.
7. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. События. Факт. М.: Наука, 1988. 216 с.
8. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М.: Наука, 1998. 327 с.
9. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум. М.: Флинта: Наука, 2003. 496 с.
- 10.Валіуліна С.В. Семантичне поле концепту Любов (на матеріалі лінгвістичного дослідження): Вісник Хакаського державного університету ім. Н.Ф. Катанова. Серія 5. Філологія: Мовознавство. Вип. 6. / Гл. ред. С.А. Боргояков, отв. ред. І.В. Пекарна. Абакан: Вид-во ХГУ ім. Н.Ф. Катанова, 2004. С.34 – 42.

11. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Булыгиной. М.: Высшая школа. «Языки русской культуры», 1999. 780 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Ірпінь.: Торсінг Плюс, 2005. 640 с.
13. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. 3-е изд. М.: Высшая школа, 1986. 745 с.
14. Григорьев В. Поэтика слова. М.: Высшая школа, 1979. 220 с.
15. Григорьева О.Н. Стилистика русского языка: Учебное пособие для иностранцев. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. 164 с. / Библиогр.: 260 с.
16. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики. К.: Вид-во Київського держ. Лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
17. Дудик П.С. Стилїстика української мови: Посібник. К.: «Академія», 2005. 250 с.
18. Жайворонок В.В. Мова і духовний розвиток народу / Мовознавство. – 1991. №3. с.2 – 3 .
19. Жгенти М.В. Семантическое поле как принцип исследования словесных значений: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / ТГУ Тбилиси, 1983. 226 с.
20. Жюльен Н. Словарь символов. Иллюстрированный справочник. Челябинск; Урал.: Перемена, 1999. 489 с.
21. 3 історії українського мистецтвознавства : збірник статей / С. І. Побожій. Суми : Університетська книга, 2005. 184 с.
22. Іващенко В. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору / Мовознавство. 2004. № 1. с. 4 – 7 .
23. Карасик В.И. Языковое проявление личности : монография / Научно-исследовательская лаборатория «Аксиологическая лингвистика». [2-е изд., стер.]. Москва : Гнозис, 2015. 383 с.
24. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 372 с.

25. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля: Филологические науки. 1972. №1. с.5 – 9.
26. Картина мира в жизнедеятельности человека. Человеческий фактор в языке: Язык и картина мира / Отв. ред.: А.Ф. Лосев. М.: Наука, 1988. С. 8-69
27. Касевич В.Б. Когнитивная лингвистика: В поисках идентичности. М.: Языки славянской культуры, 2013. 192 с.
28. Колшанский Г. Объективная картина мира в познании и языке. М.: Высшая школа, 2005. 384 с.
29. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: Изд-во МГУ, 1999. 269 с.
30. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль: Наука. – Підручники і посібники, 2005. 290 с.
31. Кубрякова Е.С. Актуальные проблемы современной семантики. М.: МГПИИЯ им. М. Тареза. 1984. 230 с.
32. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем: Язык и структуры представления знаний. М: ИНИОН РАН, 1992. С. 9 – 13.
33. Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике. М.: Наука, 1980. 260 с.
34. Лисиченко Л. Структура мовної картини світу / Мовознавство. 2004. № 5-6. с. 3-4.
35. Лінгвістичний статус концепту / К.Ю. Голобородько. Культура народів Причорномор'я, 2002. № 32. С. 27-30.
36. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. —752 с.
37. Маслова В. Когнитивная лингвистика. Минск, 2005. 212 с.
38. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. М.: Флинта, Наука, 2004. 296 с.

- 39.Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира: Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. / Отв. ред. В.Н. Телия. М.: Наука, 1988. С. 119-127
- 40.Монографія. Под общ. ред. проф. С. Г. Воркачева. Волгоград: ВолГУ, 2007. 400 с.
- 41.Мотиваційні основи та базові моделі семантичного процесу термінологізації (на матеріалі словника української мови в 20-ти томах) / За ред. Шевченко Л.Л. Мовознавство, 2010. 56 с.
- 42.Пименова М.В. Типы концептов и этапы концептуального исследования / Вестник Кемеровского государственного университета, 2013. Вып. 2 (54). Т.2. С. 127-131.
- 43.Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія. Ужгород: Закарпаття, 1999. 240 с.
- 44.Русанівський В. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / Мовознавство. 2004. № 4. 203 с.
- 45.Селіванова О.О. Представлення концептосфери мовної діяльності у фразеосистемі української мови / Вісник Черкаського університету, випуск 44, серія Філологічні науки. Полтава: Довкілля, 2003. С.10 – 12.
- 46.Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля. К, 2008. 712с.
- 47.Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. К, 2006. – 221 с.
- 48.Словарь сочетаемости слов русского языка: Ок. 2500 С 48 словарь. Статей / Под ред. П. Н. Денисова, В. В. Морковкина. 2-е изд., исир. М.: Рус. яз., 1983. 688 с.
- 49.Словник української мови: В 11 томах. Т. IV / К.: Торсінг Плюс. 570 с.
- 50.Солодько П. Василь Шкляр : "Мене давно вабить одна наша історична таємниця". Зоря Полтавщини. 2010.
- 51.Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры. М.: Высшая школа, 2004. 258 с.

52. Удовиченко В.Г. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. К.: Наука, 1994. 275 с.
53. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. М.: Изд-во АН СССР, 1962. 287 с.
54. Хайдеггер М. Время картины мира: Новая технократическая волна на западе. М., 1986. 249 с.
55. Шкляр Василь. Чорне сонце /Збірка: Друге видання. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. с. 8-110
56. Экспликация фрагмента эмотивной картины мира (на примере эмоциональной ситуации гнева – злости) / Проблемы интерпретации в лингвистике и литературоведении: Материалы Вторых Филологических чтений. 29 ноября – 1 декабря 2001. Новосибирск, 2002. С.12 – 21.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Зубова Анастасія Андріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;

• дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

16.04.2020
(дата)

_____
(підпис)

Анастасія Зубова
(ім'я, прізвище)

